

DIŞ BORÇLARIMIZ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Ahmet Turan ADIYAMAN*

Giriő

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ÷lkelerini, gelişmiş ÷lkeler ve gelişmekte olan ÷lkeler olarak sınıflandırmak m÷mk÷n hale gelmiştir. G÷n÷m÷zde, dünya n÷fusunun yaklaşık y÷zde sekseni, gelişmekte olan ÷lkelerde yaőamaktadır. Bu y÷zde seksenlik b÷l÷m÷n de, en az y÷zde yirmiőı yoksulluk sınırının altında yaőamaktadır. Fert başına d÷ően gelir y÷n÷nden, gelişmiş ÷lkelerle gelişmekte olan ÷lkeler arasında b÷y÷k bir uçurum g÷zlenmektedir.

Gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomik geliőimlerini tamamlayabilmeleri için, öncelikle giderlerini karőılayacak yeterli gelire, sonra da kalkınmalarını sağlayacak yatırımları yapmaları için yeterli tasarrufa ihtiyaçları vardır. Bu ÷lkeler ortaya çıkan gelir ve tasarruf yetersizliklerini karőılamak için i ve dış kaynaklara başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Eğer ÷lke içi kaynaklara baővurulacaksa bankalar, varlıklı kişiler veya ekonomik kuruluşlardan borlanılmaktadır. Ancak, devletin gereksinim duyduğu gelir ve tasarruf ihtiyaının iç kaynaklardan karőılanamaması veya iç kaynaklardan borçlanması halinde bazı ekonomik dengesizliklerin ortaya çıkabilecek olması nedeniyle, dış borçlanma yoluna gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Globalleşme s÷recinin yaőandıėı y÷zyılımızda, hemen hemen t÷m gelişmekte olan ÷lkelerin ortak sorunlardan biri olan dış borç sorunu, ÷lkemiz açısından da ciddi boyutlarda yaőanmaktadır. Lozan'da Osmanlı Devleti'nin borçlarının bir b÷l÷m÷n÷n üstlenilmesini kabul etmek zorunda kalan T÷rkiye Cumhuriyeti, b÷ylece daha kurulmadan bir dış borç sorunu ile karőı karőıya kalmıştır. O zamandan g÷n÷m÷ze kadar s÷rekli artarak s÷regelen dış borçlar, ekonomimizde önemli bir sorun teşkil etmektedir.

* Sayıőtay Baődenetçisi

Bu çalışmada, dış borçlanmanın tarihsel sürecinin incelenmesi ve Türkiye ekonomisinde meydana getirdiği etkilerin analizi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, konu ile ilgili teorik açıklamalar yapıldıktan sonra Türkiye’de dış borçların gelişimi, yapısı ve meydana getirdiği ekonomik sonuçlar incelenmiştir.

1. Dış Borcun Tanımı, Sebepleri ve Çeşitleri

1.1. Dış Borcun Tanımı

Genel olarak borçlanma, belli bir süre sonra ödemek üzere para ya da benzeri değerli şeylerin geri verilmek üzere alınmasıdır. Devlet borçlanması ise; bir devletin ya da devlet kuruluşlarının kendi kaynakları dışındaki kaynaklardan kredi sağlamasıdır. Devletin dış borçlanması ise, yabancı kaynaklardan sağlanan, alındıkları ya da geri ödemeleri sırasında ulusal gelir üzerine artırıcı veya azaltıcı etkide bulunan ve uluslararası ilişkiler sonucu doğan transfer akımlarıdır¹. Dış borçlanma farklı bir tanımla, bir devletin ya da devlet kuruluşunun dış kaynaklardan mali ya da reel gelir sağlamasıdır. Diğer bir deyişle, ülke içinde yerleşik kuruluş ve kişilerin, ülke dışında yerleşik kuruluş ve kişilerden kısa, orta ve uzun vadeli dış kredi sağlamasıdır.

Günümüzde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından dış borçlanmanın büyük bir önemi vardır. Bir taraftan sosyal-ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi, diğer taraftan uluslararası mali ve iktisadi ilişkilerde gelişme ve devletin fonksiyonlarındaki artma, borçlanmayı her zaman başvurulabilen bir yöntem kılmaktadır.

1.2. Dış Borçlanmanın Sebepleri

Gelişmekte olan ülkelerde, çeşitli nedenlerden dolayı dış kaynak ihtiyacı doğabilmektedir. Dış borçlanma ihtiyacı elbette ki birçok değışkene bağlı olarak doğduğundan aşağıda sayılanlardan daha fazla borçlanma sebebinin olması kaçınılmazdır. Ancak dış borçlanma nedenlerinin hepsini tek tek burada saymak yerine sadece belli başlı ve bizce de önemli olan şu nedenleri belirtmek daha doğru olacaktır.

- a) Kaynak ve tasarruf açığı,
- b) Dış ticaret ve ödemeler dengesi açığı,
- c) Bütçe açıklarının giderilmesi,

¹ Macit İNCE, Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Seçkin Yayınevi, Ankara, 1996.

- d) Savunma giderleri için finansman sağlanması,
- e) Ekonomik dengeyi sağlayıcı ve koruyucu etkiler,
- f) Büyük yatırım ve reformların finanse edilmesi,
- g) Kaynak dağılımı ve kullanımında etkinlik sağlayıcı etkiler yaratılması,
- h) Tasarrufların belirli yatırımlara kanalize edilmesinin amaçlanması,
- i) Vadesi gelmiş borçlara finansman sağlanması,
- j) Olağanüstü harcamaların (doğal afetler, savaş vb.) karşılanması,
- k) Devletin milli paranın değerini korumak için gerekli rezerv ihtiyacı içinde olması,
- l) Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri borçlanmaya zorlamaları.

Devletin, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı doğal kaynak ihtiyacının giderilmesi için yeterli gelire sahip olması veya bu kaynağı iç piyasadan temin edebilmesinin mümkün olması gerekir. Ancak devletin gereksinim duyduğu gelir ihtiyacının iç kaynakları aşması veya iç kaynaklardan borçlanması halinde bazı ekonomik dengesizliklerin ortaya çıkması durumunda dış borçlanma yoluna gidilerek gerekli olan finansman sağlanması zorunluluğu doğmaktadır.

1.3. Dış Borç Türleri

Dış borçlar; kaynaklarına, vadelerine, borçlanmanın yapısının ne tür bir borç olduğuna, ödenme araçlarına göre sınıflandırılabilirler. Dolayısıyla da bunları kendi aralarında gruplandırarak dış borç sınıflandırması yapmak daha uygun olacaktır.

1.3.1. Kaynakları Açısından Dış Borçlar

Dış finansman ihtiyacı başlıca iki kaynaktan karşılanmaktadır. Bunlardan birincisi uluslararası kuruluşlardan transfer edilen yabancı sermayedir. Diğeri ise özel ve resmi kaynaklardan sağlanan dış kredi borçlarıdır. Maddi kaynak sağlayan Uluslararası kuruluşlar ise; IMF (Uluslar arası Para Fonu), Uluslararası Kalkınma Teşkilatı (AID), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) (IBRD), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), İhracat ve İthalat Bankası (EXIMBANK), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gibi kuruluşlardır. Resmi kaynaklı borçlar çok yanlı ve iki taraflı olabilir. Özel kaynaklı borçlar ise ticari bankalardan sağlanan borçlar, tahvil ihraçları ve diğeri borçlar şeklinde ayrıma tabi tutulabilir.

1.3.2. Vadeleri Bakımından Dış Borçlar

Vadesi bir yıl ve daha kısa süreli dış borçlar vadeleri açısından kısa vadeli borçlar olarak tanımlanır ve genelde uluslararası ticarete, ödeme sorunlarının ortadan kaldırılması ve uluslararası likidite yaratılması amacıyla kullanılır. Vadesi bir yıldan daha uzun olan borçlara uzun vadeli borçlar denilir. Uzun vadeli borçların faizi daha yüksek olmakla birlikte, likidite sıkışıklığı gibi durumlarda, kısa vadeli borçların faizlerinin, uzun vadeli borç faizlerini geçtiği görülmektedir.

1.3.3. Kullanım Şekli Açısından Dış Borçlar

Orta ve uzun vadeli krediler eğer vadesi gelmiş bir borcun röfinansmanında kullanılmayacaklarsa proje ya da program kredisi şeklinde ya belirli projelerin finansmanı için duyulan kaynak ihtiyacında ya da belirli bir programın desteklenmesi için program kredisi şeklinde kullanılırlar.

1.3.3.1. Proje Kredileri

Proje kredileri kalkınma planları ve yıllık yatırım programlarında yer alan çeşitli kamu sektörü projeleri, milli savunma projeleri ile yap-işlet-devret, yap-işlet, işletme hakkı devri ve benzeri finansman modelleri çerçevesinde gerçekleştirilen projelerin gerçekleştirilmesi için herhangi bir dış finansman kaynağından sağlanan kredilerdir. Bunlar yalnız alındıkları projenin finansmanında kullanılabilirler. Daha çok az gelişmiş ülkelerin kendi iç tasarruflarıyla karşılanamayan büyük projelerinin finansmanında bu kredilere ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaç, ticari bankalardan sağlanan ihracat kredileri, satıcı kredileri, uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan krediler gibi kaynaklardan sağlanır.

Proje kredileriyle krediyi alan ülke açısından amaç projenin yatırıma dönüştürülmesi için ihtiyaç duyulan finansman açığının temin edilerek projenin yatırıma dönüştürülmesini sağlamaktır. Krediyi veren taraf ise kredi alan ülkede alım gücü yaratarak bu ülkeye olan ihracatını artırmak dolayısıyla kendi sanayileşme yapısını güçlendirmek isteyecektir. Uluslararası kurumların, az gelişmiş ülkelere yaptıkları yardımların büyük çoğunluğu proje kredisi şeklinde olmaktadır.

1.3.3.2. Program Kredileri

Genel anlamda, proje kredileri dışında kalan bütün krediler toplamı olarak tanımlanan program kredileri, belirli bir yılın, dış finansman açığını

kapatmak için kullanılan ve herhangi bir projeye bağlı olmayan genel finansman kredileridir. Program kredileri, belirli bir program dahilinde ülkenin gerçekleştirmeyi planladığı hedeflere ulaşmak için gerekli finansman açığının kapatılmasında kullanılır. Bu tür krediler, genel olarak ödemeler bilançosu açıklarını gidermeye olanak sağlamaktadır. Proje kredisi olarak sağlanan kaynak sadece o projenin gerçekleşmesi için gerekli harcamalar için kullanılırken, program kredisi olarak sağlanan kaynak, genel kalkınma hedefleri için gerekli dış alımların yapılmasında hatta dış borcun ödenmesinde de kullanılabilir.

Program kredileri devletten devlete ikili finansman ilişkileri şeklinde olabileceği gibi bazen de uluslararası kuruluşlardan sağlanabilir. Azgelişmiş ülkeler açısından değerlendirildiğinde, program kredilerinin kullanımda sağladığı serbestlik dolayısıyla proje kredilerine göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. Ancak kredi veren ülkeler veya uluslararası mali kuruluşlar, denetlemesinin kolaylığı açısından proje kredilerini tercih etmektedirler.

1.3.3.3. Bağlı ve Serbest Krediler

Bağlı krediler; borçlu ülkeye sağlanan fonların alacaklı ülkeden mal ve hizmet alması şartına bağlanmış kredilerdir. Bağlı kredilerin; azgelişmiş ülkeler açısından ekonomik kalkınma için gerekli bazı kaynakları sağladığı söylenebilir de, bu tür kredilerin olumsuz yönü daha ağır basmaktadır. Çünkü bu tür krediler, azgelişmiş ülkeleri, krediyi sağlayan ülkelerin düşük kaliteli mallarını daha pahalıya satın almak zorunda bırakılmalarına neden olmaktadır. Ayrıca bu krediler, bürokratik açıdan da karmaşık birtakım işlemler gerektirmekte ve bu süreç içerisinde gecikmeler ortaya çıkmaktadır. Tüm bu faktörler, bağlı kredilerin ekonomik değerini azaltıcı niteliktedir.

Ne verildiği kaynağa, ne de belirli bir projeye bağlı krediler, tamamiyle serbest kredilerdir. Kredi alan ülke bu durumda sağlamış olduğu fonları kullanırken diğerlerindeki gibi bir kayda tabi değildir. Uygulamada bu tür kredilere daha az rastlanmaktadır.

1.3.3.4. Röfinansman Kredileri

Röfinansman; yüksek faizli bir borcun ödenmesi için düşük faizli yeni bir borçlanmaya gidilmesi demektir². Röfinansman kredileri, daha önce alınmış olup da, vadesi dolan borçları ödeme sıkıntısı çeken ülkelerin başvurdukları bir kredi türüdür. Vadesi gelen borçları ödeme güçlüğüne

² Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, 14. Baskı, Güzem Yayınları. İstanbul, 2001, s. 517

düşen ülkeler yeniden borçlanmaya giderek, eski borç yükünden belli bir zaman süresince kurtulmuş olacaktıdır. Burada dikkati çeken nokta, röfinansman kredilerinde, daha önceden alınmış olan borcun faizinin altında yeni bir borçlanmaya gidilmiş olmasıdır.

2. Türkiye'de Dış Borçlanmanın Tarihi Gelişimi

Türkiye'nin borçlanmaya olan gereksiniminin giderek artması ve önceki borçların anapara ve faizlerinin ödenebilmesi için tekrardan borç alınması borç stokumuzun sürekli olarak artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, hem incelemiş olduğumuz dış borçların bugünkü durumunu sağlıklı şekilde analiz edebilmek hem de borçlanma politikalarını belirlemek için dış borçlarımızın tarihsel gelişimini de incelememiz gerekmektedir. Aşağıda 1980 öncesi ve 1980 sonrasında günümüze kadar olmak üzere iki dönem itibariyle dış borçlanmanın tarihsel gelişimi ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye'de Dış Borçlanmanın Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden alınan dış borçların yükümlülüğü altına girmekle ilk dış borçlanmasını gerçekleştirmiştir. Bu borçların kesin miktarı, 22.04.1933 tarihinde, Paris'te, alacaklı devletler ile yapılan anlaşmayla 65 milyon lira civarında olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nden kalan borçların finansmanı ve ulaştırma ağırlıklı yatırımların finansmanı için dış borçlanmaya gidilmiştir. Dış borçlanma açısından asıl yoğun dönem 1950'den sonra başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra batıya yönelmesi, OECD ve NATO'ya üye olması, bu yıllarda OECD'nin Avrupa'nın yeniden imarı için yardıma ihtiyacı olduğuna dair hazırladığı rapor üzerine başlatılan Marshall yardımlarından Türkiye'ye 225 milyon dolar düşmüştür. 1950'li yıllardan sonra ödemeler dengesinde meydana gelen açıkların büyümesi dış borçlanmayı olumsuz bir duruma düşürmüştür. 1957 yılında Türkiye, vadesi gelen borçlarını ertelemek ve 350 milyon dolarlık yeni kredi teminine gitmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin dış borçları 1930 ile 1960 arasında yüzde 410 oranında ciddi bir artış göstermiştir.

Planlı dönemin başlaması ile birlikte yurtiçi tasarruf eksikliğini gidermek amacıyla da borçlanmaya gidilmiştir. Bu dönemde alınan kredilerin büyük bir çoğunluğu konsorsiyum kredilerinden sağlanmıştır. Alınan bu konsorsiyum kredileri "Program Kredileri", "Proje Kredileri", "Borç

Ertelemesi" ve "Röfinansman Kredileri" şeklinde gerçekleşmiştir. İlk üç planda dışarıya bağımlılığın azaltılması yönünde adımlar atılmaya çalışılmış, fakat başarıya ulaşılammıştır. 1973–1974 yıllarında yaşanan petrol krizi, önemli bir petrol ithalatçısı olan Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Sadece 1974 yılı için dış borçlarımız 359 milyon dolar olmuştur. Bu dönemde ilk defa Avrupa para piyasalarından da borçlanılmış, fakat kısa vadeli ve yüksek faizli olmaları nedeniyle, bu piyasalardan borçlanmaya son verilmiştir. 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde üç ayrı dış borç erteleme anlaşması yapılmış ve 5,5 milyar dolarlık borç ertelemesine gidilmiştir. Bu dönemde hızla kötüye giden dış dengenin düzeltilmesi amacıyla, 1979 yılında 16 OECD ülkesi tarafından Türkiye'ye 962 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunulmuş, 1 milyar dolarlık dış borç erteleme de karara bağlanmıştır.

2.2. 1980–1990 Döneminde Türkiye'de Dış Borçlanmanın Gelişimi

Kamu mali yönetimi açısından Türkiye, 1980 sonrasında büyük dar-boğazlara girmiş; uluslararası kurum ve kuruluşlar (özellikle IMF) başta olmak üzere, dış ekonomik gelişmelerden daha fazla etkilenir duruma gelmiştir. İçsel politika belirlemelerin yerini dışarıdan önerilen politikalar almıştır. Girilen her ekonomik kriz sonrasında, IMF yönlendirmeleri ile adına "istikrar tedbirleri" denilen pek çok ekonomik paket programlar yürürlüğe konulmuştur. Ancak, arzulanan siyasi istikrarın bir türlü sağlanamaması, ülke iç dinamizmine ve kaynaklarına yeterince yer verilememesine; dolayısı ile kolay yoldan günü kurtarmaya dayalı bir politika izlenmesine yol açmış; ne geriye ne de ileriye yönelik kalıcı bir "ülke ekonomik ajandası" oluşturulamamıştır.³

Tablo.1'de de görüldüğü üzere 1980 yılında, dış borç stokumuzun 15,7 milyar dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. Bundan sonra dış borçların vade yapısının kısaldığı bir döneme girilmiştir. Özellikle 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik önlemler paketi ile bu tarihe kadar izlenen temel ekonomi programları terk edilmiş; bir yandan fiyat istikrarı, öte yandan ekonominin içinde bulunduğu döviz darboğazı ve dış borç tikanıklığını aşmak üzere çok önemli kararlar alınmıştır. Bununla ilgili olarak yapılan çok büyük bir yenilik, ihracatın teşvik edilerek Türk ekonomisinin dışa açılmasıdır. İhracatın yanı sıra turizm ve işçi dövizleri yoluyla döviz sağlayıcı teşvikler uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde, alınan bu önlemlere rağmen, dış

³ Türkmen DERDİYOK, 1980 Sonrası Borçlanma Politikaları, Maliye Dergisi, Yıl: 2001 Sayı:138

ticaretteki dengesizlikler ortadan kaldırılamamış ve özellikle 1983'den sonra dış borç yükü yeniden artmaya başlayarak, 1984'te artış hızı %20'nin üzerine çıkmıştır. Dış borçlarda değişken faiz uygulanmaya başlanmış, bu durum dış borç miktarının daha da artmasına yol açmıştır.

TABLO 1: Türkiye'nin 1980–1990 Dönemi Dış Borç Stoku

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)	Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)
1980	15,7	-	1986	34,3	24,73
1981	16,6	5,73	1987	43,1	25,66
1982	17,6	5,90	1988	42,7	-0,95
1983	18,8	6,94	1989	43,7	2,34
1984	22,6	20,21	1990	52,3	19,75
1985	27,5	21,68			

Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.

Bu dönemdeki dış borç miktarındaki artışın en büyük nedenlerinden biri de ABD dolarının diğer paralar karşısında giderek değer kaybetmesidir. Ülkemizde borçların bileşiminde dolar dışı paraların da belirli bir ağırlığının olması ve bu paraların dolar karşısında değer kazanması nedeniyle, dış borçlar ABD doları cinsinden artmıştır. Sadece 1984–1988 yılları arasında dış borçlarımız ikiye katlanmıştır. Türkiye'nin dış borçlanmasıyla ilgili en ciddi değişikliklerden birisi 1989 yılından itibaren gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren dış borç yükü ulaştığı tehlikeli noktadan geri çekilmeye ve “Dış Borç/GSMH” oranı düşürülmeye başlanmıştır. Hazinesinin bu dönemde dış borçlanmanın dış borç servisiyle sınırlandırılması ilkesini titizlikle uygulaması bu olumlu sonucu doğurmuştur. Dış borç yükü ve kredibilite açısından olumlu olan bu gelişme, iç denge açısından benzeri önlemlerin alınamaması nedeniyle, bu kez, iç ekonomik istikrar sorununu gündeme getirmiştir.⁴

Dış borcun GSMH'ya oranı ise 1980–1990 döneminde, dalgalı bir seyir izlemiştir. 1980'de %21,5 olan oran 1987'de % 49,2 ye çıkmış daha sonra hazinenin müdahaleleriyle bu oran düşürülmüş ve 1990 yılında %34,3 olarak gerçekleşmiştir.

⁴ Haluk TANDIRCIOĞLU, Türkiye'de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı:2, 2000

2.3. 1990'dan Günümüze Kadar Olan Dönemde Türkiye'de Dış Borçlanmanın Gelişimi

1990'lı yıllarda da dış borç stokumuzun artış sürecinin devam ettiği Tablo.2'de görülmektedir. 1990 yılında borç miktarımız 52,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Sürekli artan dış borç stokumuz sadece 1994 yılında bir azalış göstermiştir. Fakat bu yıldan sonra artış trendi yine devam ederek 1995 yılında 75,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Tabloya bakıldığında 1994 ve 1996 yıllarında dış borçlanmaya çok az miktarlarda başvurulduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, bu yıllarda dış borç servis ödemelerinin ağırlaşmasının hazineyi güç durumda bırakmış olmasıdır. Bu da ülkemizin borç krizine doğru sürüklendiğini ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi temininde güçlük çektiğini göstermektedir.

1997 yılına gelindiğinde konsolide bütçenin denk olması öngörülmesi ve bunun için harcamaların reel olarak daraltılması, bütçe gelirlerinin ise geliştirilmesi hedeflenmiştir. 1996–1997 yıllarındaki azalma gösteren borç oranı, 1998–2000 yılları arasında yeniden artmaya başlamıştır. Bu artışın içsel ve dışsal nedenleri vardır. Öncelikle, dünyada yaşanan ekonomik kriz ihracat olanaklarını azaltmıştır. Bu durum ekonomik büyümenin sağlanması ve ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasında dış borçlanmaya daha fazla başvurulmasına neden olmuştur. Ardından 1999 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde iç borçların dış borçlarla ikamesi kararlaştırılmış ve bu nedenle 2000 yılında dış borç stoku önemli ölçüde artış göstererek 118,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu artışın nedeni bu yıl içerisinde dışarıya çıkan kısa vadeli sermaye transferlerinin karşılanması ve cari işlemler dengesinin finansmanı amacıyla dış borçlanmaya ağırlık verilmesidir.⁵

2000 yılı Kasım ayının ikinci yarısında ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizler bu dönemde ekonomiden hızlı bir sermaye çıkışına neden olmuştur. IMF'den bu kısa vadeli sermaye çıkışlarının yarattığı olumsuzlukları telafi etmek için 2000 Aralık ayında 2,9 milyar dolar ve ekonomide tekrar istikrar sağlamak için 2001 yılında 10,2 milyar dolarlık kaynak kullanılmıştır.

2002 yılında ihracat ve stoklarda görülen artışla, ekonomimiz tekrar büyüme sürecine girmiş ve GSMH büyümesi %7,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde 7,1 milyar dolarlık dış kaynak sağlanmış ve bu kaynağın 1,5 milyar

⁵ Hilmi ÜNSAL, (Haziran 2004). Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 sonrası Türkiye Uygulaması. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 19

doları cari işlemler açığının, 5,6 milyar doları ise rezerv artışının finansmanında kullanılmıştır.

2002 yılındaki yüksek büyümenin ardından, 2003 yılında da iç talepteki canlanmanın etkisiyle GSMH % 5,9 oranında artış göstermiştir. Ancak, büyüme trendinin devam etmesinin yanı sıra Türk lirasının değer kazanması, cari işlemler dengesinin 6,8 milyar dolar açık vermesine neden olmuştur. 2003 yılında, cari işlemler açığı ve rezerv artışını finanse etmek için 10,5 milyar dolar tutarında dış kaynak kullanılmıştır.

2004 ve 2005 yıllarında ihracatımızın artması ve büyümenin devam etmiş olmasına rağmen bütçe finansmanı cari işlemler dengesindeki açıklar nedeniyle dış borçlanmaya devam edilmiş ve dış borç stokumuz 2006 yılı birinci çeyreği itibariyle 185 milyar dolara ulaşmıştır.

TABLO 2: Türkiye'nin 1990–2005 Dönemi Dış Borç Stoku

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)	Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)
1991	53,6	2,40	1999	103,0	6,85
1992	58,6	9,36	2000	118,6	15,12
1993	70,5	20,31	2001	113,7	- 4,13
1994	68,6	-2,62	2002	130,2	14,51
1995	75,7	10,31	2003	145,4	11,67
1996	79,4	4,80	2004	161,7	11,21
1997	84,2	6,12	2005	170,6	5,5
1998	96,4	14,49	2006**	185	8,4
*2006 yılı birinci çeyreği itibariyle					
Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.					

Yukarıdaki tablolardan da görüldüğü üzere Türkiye'nin toplam dış borç stoku yıllardan beri önüne geçilemeyecek bir hızla artmaktadır. 1980'de 15,7 milyar dolar olan dış borç stokumuzun, 1990'da 52,3 milyar dolara ve 2005'te de 170,6 milyar dolara yükselmesi, geleceğe fazla iyimser bakmamızı engellemektedir. Dış ticaret açığını borçlanma yoluyla kapatan ve her yıl artırarak borçlanan bir ekonominin istikrar içinde kalkınması çok kolay değildir.

Dış borcun GSMH'ya oranı 1990–2005 döneminde, gerek GSMH, gerekse sermaye hareketlerindeki iniş çıkışlar ve ülkede yaşanan ekonomik krizler nedeniyle dalgalı bir seyir izlemiştir. 1990'da %34,3 olan oran, 1999

yılında yaşanan daralmayla birlikte % 55,3 seviyesine çıkmıştır. 2001 yılında toplam borç stoku 2000 yılına göre 4,9 milyar dolar azalarak 118,7 milyar dolardan 113,8 milyar dolara gerilemesine rağmen, ekonomide yaşanan daralma ve TL'nin yüksek oranda değer kaybetmesi borç stokunun GSMH'ya oranının yüzde 59,3'ten yüzde 77,9'a yükselmesine neden olmuştur. 2001 yılından sonra azalma eğilimine giren bu oran, 2005 yılı sonu itibariyle yüzde 47,3 olarak gerçekleşmiştir.

3. Dış Borçlarla İlgili Rasyolar ve Ülkemizin Durumu

Uygulamada, bir ülkenin dış borçlanma politikası değerlendirilirken en somut yöntemler olan dış borçluluk rasyolarından faydalanılmaktadır. Bu rasyoların tümü birlikte ele alındığında incelenen ülkenin dış borç profili oldukça kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dış borçluluk rasyoları, dış borçlanma konusunda geleceğe yönelik projeksiyonlar için de yeterli bir veri tabanı sunmaktadırlar. Son ekonomik krizlerden sonra, dış borçluluk rasyoları giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Bir ülkenin dış borçluluk oranını ölçmek için birçok rasyo kullanılmaktadır. Ancak biz bu bölümde dış borçluluk rasyoları içinde en yaygın olanlarından bazılarını aşağıda yer vereceğiz. Ayrıca ülkemizin 2000–2006 (birinci çeyreği itibariyle) dönemi dış borç durumunu da tablo yardımıyla inceleyerek borçluluk seviyemiz hakkında bilgi vereceğiz.

3.1. Dış Borç Stoku/GSMH Rasyosu: Bu oran, genellikle bir ülkenin kredibilitésinin ölçülmesinde kullanıldığı gibi, risk ve borç yükü analizlerinde de genel bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Bu rasyonun değerlendirilmesinde, Dünya Bankası ve IMF tarafından da kabul edilen bazı eşikler mevcuttur. Oran % 30–50 arasında ise, ülke orta derecede borçlu, %50'nin üzerinde ise, o ülke çok borçlu olarak kabul edilmektedir. Tablo.3'te de gösterildiği üzere ülkemizde bu oran 2000 yılı sonu itibariyle % 59,3 olarak gerçekleşmiş daha sonra 2001 kriziyle birlikte bu oran artarak 2001 yılında %77,9 ve 2002 yılında da % 72 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda GSMH'daki büyümeyle birlikte düşme eğilimine giren bu oran 2005 yılsonu itibariyle % 47,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu rasyoya göre yıllarca çok borçlu bir ülke konumunda olan ülkemiz 2004 ve 2005 yılındaki büyümeyle birlikte 2005 yılı sonu itibariyle orta dereceli borçlu ülke konumuna yükselmiş bulunmaktadır.

TABLO 3: Türkiye'nin 2000–2005 Dönemi Dış Borçluluk Rasyoları

Yıllar	GSMH (cari fiyat) (milyon \$)	Dış Borç Stoku (milyon \$)	İhracat (FOB) (milyon \$)	Dış Borç Servisi (milyon \$)	Dış Borç Faiz Servisi (milyon \$)	D.Borç Stoku/ GSMH (%)	D.Borç Stoku/ İhracat (%)	D.Borç Servisi/ İhracat (%)	D.Borç Faiz Servisi/ İhracat (%)
2000	200.002	118.503	27.775	21.939	6.301	59,3	426,7	79,0	22,7
2001	145.693	113.560	31.334	24.623	7.134	77,9	362,4	78,6	22,8
2002	180.892	130.164	36.059	28.852	6.402	72,0	361,0	80,0	17,8
2003	239.235	145.000	47.253	27.808	6.987	60,6	306,9	58,8	14,8
2004	299.475	162.261	63.167	30.482	7.142	54,2	256,9	48,3	11,3
2005	360.876	170.594	73.472	36.392	7.953	47,3	232,2	49,5	10,8
2006*	-	185.019	74.659	34.946	8.050	-	247,8	46,8	10,8
*2006 yılı birinci çeyreği itibariyle									
Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.									

3.2. Dış Borç Stoku/İhracat Rasyosu: Bir ülkenin borçluluk durumunu ve ayrıca, dış borç ödeme kapasitesini gösteren bu rasyo, ihracat gelirlerinin toplam borç stoku üzerindeki uzun dönemli etkileri konusunda bilgi edinmek için de kullanılmaktadır. Oranın, %165–275 arasında olması halinde ülke orta derecede borçlu, %275'i aşması halinde ise, ülke çok borçlu olarak kabul edilmektedir. Tablo.3'e baktığımızda 2000 yılında % 426,7 olan bu oran daha sonra ihracatımızdaki artış nedeniyle düşme eğilimine girmiş ve ülkemiz çok borçlu bir ülke konumundan, 2004 yılı sonu itibariyle bu oranın %256,9 olarak gerçekleşmesiyle orta dereceli borçlu ülke konumuna yükselmiştir. 2006 yılının birinci çeyreği itibariyle de bu oran %247, 8 civarındadır.

3.3. Toplam Dış Borç Servisi/İhracat Rasyosu: Bir ülkenin, dış borç yükünün değerlendirilmesinde ve çok borçlu olup olmadığının ölçülmesinde kullanılan bir orandır. Dış borç karşılama oranı olarak da adlandırılan bu oran, dış borçlanma dahil, ülkenin uluslararası likidite sorunlarının analizinde önemli bir kriterdir. Oranın büyük değer alması, ülke ihracat gelirlerinin dış borç giderlerini karşılama oranının küçülmesi demek olduğundan, bu durumda borçlu ülkenin dış borç yükümlülüklerini yerine getirebilme gücünün zayıfladığını göstermektedir. Oranın küçük değer alması ise, ülkenin ödemeler dengesinde bir iyileşme ve buna bağlı olarak da ülkenin dış borç ödeme gücünde bir artış görüldüğü şeklinde yorumlanmaktadır. Bu oran, %18–30 arasında ise, o ülke orta derecede borçlu, %30'u aşması halinde ise, çok borçlu olarak kabul edilmektedir. Tablo.3'teki veriler ışığında bu

rasyoyu ülkemiz açısından irdelediğimizde, 2000 yılında % 79 olan bu oran, 2006 yılı birinci çeyreği itibariyle % 46,8'e düşmüşse de, bu rasyo açısından ülkemizin halen çok borçlu bir ülke konumunda olduğu görülmektedir.

3.4. Dış Borç Faiz Servisi/İhracat Rasyosu: Bu oran daha çok dış borçlanmanın maliyetini ölçmede kullanılır. Oranın % 12–20 arasında seyretmesi ülkeyi orta derecede borçlu, %20'nin üzerinde gerçekleşmesi ise ülkeyi çok borçlu kılmaktadır. Bu oranın yorumlanmasında ayrıca, dış borç faiz servisi ve ihracatın artış hızını da göz önünde bulundurmak gerekir. Tablo.3'e baktığımızda ülkemizin borçluluk seviyesiyle ilgili en iyimser rasyonun bu rasyo olduğu görülmektedir. Tabloya göre 2000 yılında çok borçlu gözükken ülkemiz 2002 yılında orta dereceli ve 2005 yılı sonu itibariyle de az borçlu ülke konumuna yükselmiş bulunmaktadır.

Tablodaki veriler ışığında, bütün rasyolar ortak değerlendirildiğinde ülkemizin 2000- 2004 yılları arasında çok borçlu bir ülke konumunda olduğu, 2005 ve sonrasında ise orta dereceli borçlu ülke konumuna terfi ettiği söylenebilir. Nitekim incelenen dört rasyodan üçü açısından Türkiye şu anda orta dereceli borçlu, biri açısından ise çok borçlu bir ülke konumundadır. Tabi ki bunun nedeni borç stokumuzdaki herhangi bir azalma değildir. Borç stokumuz yıllardan beri sürekli arttığı gibi yine bu dönemlerde de artmaya devam etmiştir. Orta dereceli ülke konumuna yükselmemizin asıl sebebi, son yıllarda ülkemizin büyüme oranlarının yüksek seviyelerde olması ve özellikle ihracatımızın artması, bu artışların da borç yükünün azalmasını sağlamasıdır.

4. Türkiye'nin Dış Borç Stokunun Genel Profili

Bu bölümde, 2006 yılında (birinci çeyreği itibariyle) 185.019 milyon doları bulan toplam dış borç stokumuzun 2000–2006 (Birinci çeyreği itibariyle) dönemini baz alarak, borçları; vadelerine, borçlularına, alacaklılarına ve döviz kompozisyonuna göre tasnif ederek tablolar yardımıyla dış borçlarımızın analizini yapmaya çalışacağız.

4.1. Vadelerine Göre Dış Borç Stokunun Yapısı

Tablo.4'te de görüldüğü üzere 2000 yılı sonunda 118.503 milyon dolar olan dış borcumuz 2005 yılı sonunda 170.594 milyon dolar, 2006 yılının ilk çeyreği itibariyle de 185.019 milyon dolara ulaşmıştır. Toplam stok içinde kısa vadeli borçların payı 2000 yılında %23,9 iken büyük bir düşüş göstererek 2001 yılında %14,4 ve 2002 yılında da %12,6'ya gerilemiştir. Ancak, 2002 yılından sonra kısa vadeli borçların yeniden artış trendine girmesi de ilgi

çekicidir. Bu artış tamamen özel sektör dış borçlanmasından kaynaklanmaktadır. Zira, kamunun kısa vadeli dış borç stoku bulunmamaktadır. Orta ve uzun vadeli borçlar ise istikrarlı bir biçimde artmıştır. Orta ve uzun vadeli borçlarda son dönemdeki artış içinde IMF'den kullanılan kaynakların büyük bir payı vardır. 2006 yılı birinci çeyreği itibariyle toplam borç stokumuzun %22,3'ünü kısa vadeli, %77,7'sini ise orta ve uzun vadeli borçlar oluşturmaktadır.

TABLO 4: Vadelerine Göre Dış Borç Stokumuz

Yıllar	Toplam Dış Borç Stoku (Milyon \$)	Kısa Vade	Orta-Uzun Vade	Stokun Vade Yapısı (%)	
				Kısa Vade(%)	Orta-Uzun Vade(%)
2000	118.503	28.301	90.202	23,9	76,1
2001	113.560	16.403	97.157	14,4	85,6
2002	130.164	16.424	113.740	12,6	87,4
2003	145.000	23.013	121.987	15,9	84,1
2004	162.261	32.569	129.692	20,1	79,9
2005	170.594	38.218	132.376	22,4	77,6
2006*	185.019	41.210	143.809	22,3	77,7
*2006 yılı birinci çeyreği itibariyle					
Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.					

4.2. Borçlulara Göre Dış Borç Stokunun Yapısı

Tablo.5'ten de izlenebileceği üzere 2006 yılı ilk çeyreği itibariyle 185.019 milyon dolarlık toplam dış borç stokunun 84.464 milyon doları Merkez Bankası dahil kamu sektörü borcu, 100.555 milyon doları ise özel sektör borcudur. Kamu sektörü borcundaki son dönem artışların hemen hepsi IMF kredilerinden kaynaklanmaktadır. Özel sektör borcunun 2001–2003 döneminde az olmasının nedeni, 2001 ekonomik krizidir. Kriz sonucu özellikle de finansal kuruluşların borçlarında büyük düşüş olmuştur. Özel borçlar 2003 yılından sonra yeniden hızlı bir artış eğilimi içine girerek 2005 yılında kamu borcunu geçmiştir. Bunun nedeni ise, hem 2005 yılında kamu borcundaki azalma, hem de özellikle finansal olmayan özel kamu kuruluşlarının borçlanmasındaki artıştır. Bu yılda özel sektörün dış borç stoku hızla artarken hem kamunun hem de Merkez Bankası'nın dış borç stoku azalmıştır. Dikkati çeken en önemli gelişme ise, hem bankaların hem de banka dışı kesimlerin dış borç stokundaki büyümeleridir.

TABLO 5: Borçlulara Göre Dış Borç Stokumuz

Yıllar	Toplam Dış Borç Stoku (Milyon \$)	Kamu*	Özel	Stokun Borçlu Yapısı(%)	
				Kamu (%)	Özel (%)
2000	118.503	62.703	55.801	52,9	47,1
2001	113.560	70.421	43.139	62,0	38,0
2002	130.164	85.584	44.581	65,8	34,2
2003	145.000	93.842	51.157	64,7	35,3
2004	162.261	95.205	67.056	58,7	41,3
2005	170.594	83.542	87.052	49,0	51,0
2006**	185.019	84.464	100.555	45,7	54,3
*Merkez Bankası dahil kamu sektörü toplamı					
**2006 yılı birinci çeyreği itibariyle					
Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.					

4.3. Alacaklılara Göre Dış Borç Stokunun Yapısı

Tablo.6, dış borçların alacaklı yapısını göstermektedir. Bu tablo incelendiğinde, alacaklılarımızın çok önemli bir kısmının resmi niteliği olmayan kuruluşlar olduğu görülmektedir. Uluslararası kuruluşları da sayarsak toplam borç stokumuzun 2006 birinci çeyreği itibariyle sadece % 16,9'u resmi nitelikli borçlardan oluşmaktadır. Resmi nitelikli borçlardan da, hükümet kuruluşlarına olan borçlar son yıllarda sürekli azalırken, uluslararası kuruluşlara olan borçlar 2000 yılından 2006 yılına kadar iki kat artmıştır. Bunun nedeni ise, özellikle son dönemlerde IMF'den sağlanan kredilerin artmasıdır. Bu durum, aynı zamanda küresel mali ilişkilerin ulaştığı boyutu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir⁶. Yurt dışı piyasalara ihraç ettiğimiz tahviller 2000–2005 döneminde toplam borç stokunun artış hızıyla aynı oranda artış göstererek 2000 yılında toplam stok içindeki payı ile 2006 yılı birinci çeyreği itibariyle toplam stok içinde payı aynı oranda olup, % 18,4 civarındadır.

⁶ Müslim SARI, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları, TCMB Uzmanlık Tezi, Ankara 2004 S:70

TABLO 6: Alacaklılara Göre Dış Borç Stokumuz

Yıllar	Uluslararası Kuruluşlara Olan Borçlar	Hükümet Kuruluşlarına Olan Borçlar	Tahvil İhraçları	Özel Kesime Olan Diğer Borçlar	Toplam Borç Stoku (Milyon \$)
2000	11.411	8.668	21.828	76.597	118.503
2001	22.005	8.524	21.031	61.999	113.560
2002	30.756	9.249	23.595	66.564	130.164
2003	33.169	9.412	27.112	75.306	145.000
2004	32.249	8.728	30.079	91.205	162.261
2005	24.868	7.075	31.571	107.080	170.594
2006*	23.426	6.864	34.118	120.611	185.019
*2006 yılı birinci çeyreği itibariyle					
Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.					

4.4. Döviz Kompozisyonuna Göre Dış Borç Stokunun Yapısı

Dış borçlarımızın döviz kompozisyonu, Tablo.7'de gösterilmektedir. Bu tablo incelendiğinde, dış borç stokumuz içinde en önemli kalemin Amerikan Doları cinsinden borçlanmalar olduğu görülmektedir. 2006 yılı birinci çeyreği itibariyle toplam dış borç stokunun % 56,3'ünü ABD Doları cinsinden borçlanmalar oluşturmaktadır. Stokun % 31,3'lük kısmını ise Euro cinsinden borçlanmalar oluşturmaktadır. Diğer para birimleri cinsinden yapılan borçlanmaların toplam içindeki miktarı ise, sürekli azalma eğilimindedir. Toplam stokun % 90'ına yakınının sadece ABD Doları ve EURO cinsinden olması ise kur değişimlerinin borç stokunu olumsuz olarak etkilemesi açısından risklidir.

TABLO 7: Döviz Kompozisyonuna Göre Dış Borç Stokumuz

Yıllar	USD	Alman Markı	Euro	Japon Yeni	SDR	Diğer	Toplam (Milyon \$)
2000	64.359	23.132	14.813	7.447	4.186	4.566	118.503
2001	57.266	826	34.163	5.176	14.106	2.024	113.560
2002	60.996	0	39.853	5.312	22.018	1.987	130.165
2003	66.212	0	48.188	4.516	24.012	2.071	144.999
2004	79.201	0	54.848	3.442	21.447	3.323	162.261
2005	93.387	0	54.420	2.789	14.653	5.345	170.594
2006*	104.113	0	57.914	2.657	12.981	7.354	185.019
*2006 yılı birinci çeyreği itibariyle							
Veriler Hazine Müsteşarlığı Resmi İnternet sayfasından alınmıştır.							

5. Dış Borçlanmanın Ekonomimiz Üzerindeki Etki ve Sonuçları

Yıllardan beri süregelen ve sürekli artmakta olan dış borçlarımız ekonomimiz üzerinde dolaylı-dolaysız pek çok etkide bulunmaktadır. Bu etkiler, ekonominin içinde bulunduğu şartlara göre değiştiği gibi, dış borçların hangi şartlar altında alındığına göre de değişim göstermektedir. Bu bölümde, dış borçların ekonomimiz üzerindeki etkilerinden sadece önemli gördüğümüz birkaç tanesinden bahsedilecektir.

5.1. Dış Borçlanmanın Ekonomik Denge Üzerindeki Etkileri

Dış borçlanmanın ekonomik denge üzerinde birtakım etkilerinin olabilmesi için, üretim ve tüketim düzeyi üzerinde çeşitli etkilerinin olması gerekmektedir. Dış borçlanmanın tüketim düzeyi üzerindeki etkisi şu şekilde olmaktadır. Devletin borçlanmaya gitmesi vergilerin bir alternatifi olarak düşünüldüğünden devlet vatandaşlarından vergi almayarak borçlanmaya gittiğinde bireyin harcama olanakları artırılmış olmakta ve bu durum genel ekonomide tüketim eğilimini arttırıcı yönde etkide bulunmaktadır. Eğer devlet borçlanmaya gitmeyip ihtiyaç duyduğu finansmanı vergi yoluyla sağlasaydı, bireylerin servetleri ve gelirleri daha alt düzeyde kalacak, bu da tüketimi kısıtlayacaktı.⁷ Ancak borç alındığında, bu durum söz konusu olmamaktadır. Eğer alınan borçlar verimli yatırımlarda kullanılmazsa borcun daha sonra ödenmesi aşamasında, ya tekrar borç alınarak eski borç ödenecek veyahut da bu borç yükü vergiler yoluyla bireylere yüklenecektir ki bu da yine tüketim düzeyi üzerinde daraltıcı bir etkide bulunarak, bireylerin tüketim düzeylerini azaltacaktır. Ülkemiz daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi çok borçlu bir ülke konumundan yeni yeni kurtulmaktadır. Bu borçtan ve borç stokunun etkilerinden kurtulmak, özellikle de borç faizlerinin ödenebilmesi için vergi oranları yüksek tutulmakta ve bu da gelirlerinde bir azalma meydana getirdiği için vatandaşların tüketim eğilimlerini azaltmaktadır.

Dış borçlanmanın fiyatlara etkisi konusunda ise; iki görüş vardır. Bu iki görüş tamamen birbirine zıttır. Birinci görüşe göre, devletin borçlanması ekonomide enflasyonist etki yaratır. İkinci görüşe göre ise borçlanma ekonomide daraltıcı rol oynayarak deflasyonist bir etki yaratır. Bizim kanaatimiz borçlanmanın ülkemiz açısından daha çok enflasyonist etki yarattığı konusundadır. Çünkü borçlanma zaten, yukarıda belirttiğimiz gibi, verginin alternatifi olduğundan tüketimi arttırmaktadır. Bu da fiyatların

⁷ Macit İNCE, Maliye Politikası, Olgaç Matbaası, Ankara 1980 s: 246

yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum borçlanma sırasında olmaktadır. Ayrıca ülkemizde de olduğu gibi borçların yıllarca birikmesi ve ülke üzerinde borç yükünün artması ve dış ticaret açığı, özellikle ihracat üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu durum ülke üzerindeki borç yükünü azaltmak ve dış ticaret açığını kapatmak için borçlu ülkeleri sürekli ihracatı arttırmaya yönelmektedir. Dışarıya ihraç edilen mal veya hizmet miktarının artması ise, üretim kapasitelerinin düşük olması nedeniyle iç pazara mal ve hizmet sunumunu azaltmaktadır. Bu da fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır.

5.2. Dış Borçlanmanın Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Az gelişmiş ülkelerin gelişmelerini tamamlayabilmeleri için ulusal gelirlerinin önemli bir kısmını yatırımlara ayırmaları gerekmektedir. Yatırımların kaynağı ise tasarruflardır. Dolayısıyla bu ülkelerin tasarruflarını arttırması gereklidir. Ancak az gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde iç tasarruflar hedeflenen kalkınmayı finanse edebilecek düzeyde değildir. Bunun temel nedeni ise, az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir seviyesinin düşük olmasıdır. Az gelişmiş ülkeler Nurkse'un deyimıyla bir "kısır döngü" içinde bulunurlar. Bu ülkelerde milli gelir düzeyinin düşük olması, tasarrufların da düşük düzeyde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Düşük tasarruf oranı sonucunda yatırımlar arttırılamamakta ve milli gelir yine düşük düzeyde kalmaktadır. Bu yoksulluk zincirini kırmamanın bir yolu dış kaynak sağlamaktır.⁸ Bu nedenle dış borçlanmanın ekonomik kalkınma açısından önemi çok büyüktür. Ancak bu önem, borçlanmadan sağlanan finansmanın verimli yatırımlara dönüştürülebilmesiyle değer kazanır. Verimli yatırımlara yönelmiş bir borç, çarpan etkisi içerisinde yeni yatırım hadlerinde bir yükselme yarattığı ölçüde, bu yatırımlarla ilgili olarak çarpan katsayısı kadar bir artış ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla; borçlanmadan alınmak istenen verimin sağlanabilmesi ya da başka bir deyişle borçlanmanın, ekonomik kalkınmada etkili olabilmesi için, kalkınma amacına yönelik borç uygulamasına başvurulması gereği vardır⁹. Ancak kalkınmayı sağlama çabaları sırasında, dış borçların yarattığı "borç yükü" karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi olup, alındığında ülke ekonomisine katkıda bulunan dış borçlar, süresi sonunda ödenecekleri zaman güçlük oluştururlar. Dolayısıyla, dış borç ya da tasarruf kullanımı, gelecek dönemlerin iç tasarrufların şimdiden kullanımını anlamına

⁸ SEYİDOĞLU, a.g.e.

⁹ Muammer ZERENLER, Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:6 Sayı:1, 2004

geleceğinden ve gelecek nesillerin borç yükünü bugünden ağırlaştıracağından, kullanılan dış borçların ve dış borçlanmada kullanılan kaynakların son derece verimli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan ülkemiz de kalkınmasını tamamlayabilmesi için dış kaynaklara oldukça fazla başvurarak borçlanmıştır. Ancak ülkemiz, aldığı borçları; verimli, üretim artışına dönük, milli geliri artırıcı ve gerekli kalkınmayı sağlayacak verimli yatırımlarda kullanamamış ve dolayısıyla aldığı borçları ve faizlerini ödeyebilmek için ek kaynak yaratamamıştır. Dolayısıyla da dış borcumuz gün geçtikçe artmış ve borç anapara geri ödemeleri ve faiz ödemeleri normal gelirlerle karşılanamayacak seviyeye ulaşmış bunun sonucunda tekrar borçlanma yoluna gidilmiştir. Yeniden yapılan borçlanmalarla da eski borçların ödenmesi yoluna gidilmiştir. Yani iktisatçıların tabiriyle Ülkemiz, borcun borçla kapatılmasını ifade eden borç kısır döngüsüne girmiş bulunmaktadır.

5.3. Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Gelişmekte olan ülkeler, istedikleri ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için dış ekonomilerden borçlanmak zorundadır. Çünkü bu ülke ekonomilerinin sağlıklı bir büyüme yoluna girmesinde başlıca üç engel vardır. Bu engeller:

- 1) Bilgi ve teknolojik beceri yetersizliği,
- 2) Yurtiçi tasarrufların az olması,
- 3) İhracatın ithalata oranla az olarak gerçekleşmesidir.

Az gelişmiş ülkeler hızlı bir ekonomik büyüme çabasına giriştikleri zaman, başlıca iki tür açık ile karşılaşır. Bunların birincisi "tasarruf açığı", diğeri ise "dış ticaret açığı"dır. Tasarruf açığı denildiğinde, iç tasarruflarla iç yatırımlar arasındaki fark, dış ticaret açığı=döviz açığı deyiminden ise ithalât ile ihracat arasındaki fark anlatılmak istenmektedir¹⁰.

Ekonomik büyüme ile ilgili olarak çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Bu büyüme teorileri içinde etkili bir yeri olan Harrod-Domar modeli, büyümenin temel unsuru olarak yatırımları kabul etmektedir. Aslında, bu model az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme meselesine çözüm getirmek amacıyla değildir. Modelin hedefi, gelişmiş ekonomilerde tam istihdam seviyesini

¹⁰TANRIKULU, K., Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi, DPT Uzmanlık Tezi, ANKARA, Ekim 1983

gerçekleştirmek için gelir, tasarruf, yatırım ve üretim arasında bir denge sağlamaktır. Bu model, dış kaynakların ekonomik büyümede önemli bir faktör olduğunu savunan iktisatçılar için de önemli bir teorik zemin teşkil etmiştir. Harrod-Domar modeline göre, tasarruf hacmini, yani yatırım miktarını çoğaltmak, büyüme hızını artırmak demektir. O halde, tasarruf katsayısının düşük olması, büyümeyi engelleyen bir faktördür. Ekonomi bu durumdayken, dış borç almak, mevcut tasarruflara katılarak büyüme hızının yükselmesini sağlayacaktır. Harrod-Domar modelinin temel savı olan hedeflenen büyüme oranına ulaşılabilmesi için tasarrufların yeterli oranda artırılması, gelişmekte olan ülkeler için dış tasarrufların önemini göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi ekonomik büyüme için gerekli kaynaklar ülke içinden karşılanamıyorsa dış kaynaklara başvurma zorunluluğu doğmaktadır. Ancak dış borç alan ülkenin istediği ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi için başvurduğu dış kaynakları verimli yatırımlarda ve gerekli ekonomik alanlarda kullanması gerekir ki, hem kalkınmış hem de ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiş olsun. Tabii ki, dış kaynaklara başvuruldukça ülkenin borç stoku artmaktadır. Ancak ülkenin büyüme hızı borç stokunun artış hızından daha fazla artıyorsa bu durum, o ülkenin borç yükünü azaltacağından, tehlikeli değildir.

Yukarıda dış borçluluk rasyoları bölümünde yer alan “Tablo.3”teki veriler ışığında ülkemizin son birkaç yılını değerlendirdiğimizde; borç stokumuz tutar olarak artarken, Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranlandığında ise gerileme gösterdiği görülmektedir. Türkiye'nin 2002–2005 yılları arasında toplam dış borç stokumuz 39,7 milyar dolar artmıştır. Buna karşın aynı dönemde dış borç stokunun GSMH'ye oranı yüzde 72'den yüzde 47,3'e inmiştir. 2002 yılında 130,2 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2005 yılı sonu itibarıyla 170,6 milyar dolara yükselmiştir. Buna göre, dış borç stokunda 40,4 milyar dolar artış yaşanırken, toplam dış borcun GSMH'ya oranında ise tersi bir durum gözlenerek 2002 yılında yüzde 72 olan oran, 2005 yılı sonu itibarıyla yüzde 47,3'e gerilemiştir.

5.4. Dış Borçlanmanın Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Borçlanmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi genel olarak faiz ödemelerinde ve anapara geri ödemelerinde ortaya çıkar. Çünkü borçlanma yapıldığı dönemde bir gelir teşkil etmesine karşılık, daha sonraki yıllarda, daha doğrusu anapara ve faiz ödemeleri sırasında, ekonomi için bir yük teşkil etmektedir. Alınan borçların anapara ve faiz ödemeleri, sonuçta vergi

gelirleriyle karşılanacaktır. Devlet borçlanmasının “gelecekte alınacak vergilerin bugünden alınması” olarak tanımlanmasının nedeni de budur. Bir başka söyleyişle, devlet borçları vergi yükümlüleri tarafından ödenecektir. Vergiyi ödeyenlerle devlete borç verenlerin aynı kişi veya kuruluş olması durumunda herhangi bir yük veya gelir dağılımı adaletsizliğinden söz etmek mümkün değildir. Ters durumda ise, yani devlet borçlanma belgelerini alanlar ile vergi ödeyenler ayrı kişiler ise, bu kez ortaya gelir dağılımı sorunu çıkar.¹¹ Çünkü borçlanmayla finanse edilen harcamalardan borçlanmanın yapıldığı dönemde yararlandığı halde, bu borçların servisi gelecek yıllara bırakılmakta böylece gelecekte, vergilerle borçların faiz ve anaparasını ödeyebilmek için harcama olanaklarında kısıntı yapmak zorunda kalınmaktadır. Bu da gelir dağılımını bozucu bir etki meydana getirmektedir.

Devlet borçlanması; nesiller itibarıyla de geliri yeniden dağıtıcı etki yaratabilmektedir. Borçlanma sonucu yaratılan fonlarla gerçekleştirilen hizmetlerin katkıları, gelecek nesilleri de ilgilendirmekle birlikte, daha çok bugünkü nesile yöneliktir¹². Özellikle vadesi uzun olan borçlanmalarda böyle bir etki ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise borçlanma sonucu elde edilen gelirler ile yapılan hizmetlerden daha çok o dönemki nesil faydalanmakta, borç anapara geri ödeme ve faiz ödemelerine ise daha sonraki nesil katlanmak zorunda kalmaktadır.

Ülkemiz açısından baktığımızda, Osmanlıdan günümüze kadar devam eden ve sürekli artan bir borç stokumuzun olması, bizim, geçmiş nesillerin borç yükünü de taşımamız anlamına gelmektedir. Çünkü alınan borçlar ödenememiş, tekrar borçlanılmış ve günümüzdeki borç batağına böylece gelinmiştir. Bugün, bu borçların anapara ve faiz ödemeleri bizim ödediğimiz vergilerle karşılanmaktadır. Ayrıca, borçlar vergilerle karşılandığı ve gerektiğinde vergilerin arttırılmasına yol açtığı için, vergi ödeyenlerle ödemeyenler arasında gelir dağılımını bozucu bir etki de meydana getirilmektedir.

5.5. Dış Borçlanmanın Diğer Etkileri

Yukarıda genel olarak borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkilerinden bahsettik, ancak dış borçların yukarıda saydığımız etkilerinin yanında diğer birtakım ekonomik ve sosyal etkileri olabileceği gibi, çeşitli görünmeyen

¹¹ T. İlker ŞENEL, Türkiye’de Dış Borçların Artış Sebepleri, Sektörel Dağılımı ve Makroekonomik Etkileri, HTDM Uzmanlık Tezi, Ankara 1994

¹² ZERENLER, a.g.e.

etkileri de olabilmektedir. Dış borçlanma, genel olarak, yapıldığı zaman kamu maliyesinde bir refah sağlayıp temel sosyal yatırımların gerçekleştirilmesi ile toplumun eğitim sağlık ve sosyal seviyesinin artmasına olumlu etki yapmaktadır. Ancak sonrası için, özellikle de yıllarca birikmiş borçların ödenmesi aşamasında, istenmeyen birçok olumsuz neticelere de sebep olmaktadır.

Ülkemiz açısından baktığımızda, dış borç stokumuzun, yıllardan beri sürekli artması, borç anapara ve faizlerinin ödenmesinin getirdiği sıkıntılar öncelikle devletin temel görevlerini yapamaz hale gelmesine neden olduğu görülmektedir. Bütçesinin yaklaşık %50'si ve nerede ise vergi gelirlerinin tümü faiz ödemelerine ayrılmış, sürekli bütçe açıkları veren, borç ödemek için tekrar borçlanmaya ihtiyaç duyan bir borç kısır döngüsüne girmiş bir devletin, eğitim, sağlık, güvenlik, adalet hizmetleri gibi temel görevlerini hakkıyla yerine getirebilmesi mümkün değildir¹³.

Ayrıca borç verenler borç verirken çeşitli şartlar ileri sürerek bunların yerine getirilmesini istemektedirler. Bu ülke yöneticilerinin tercihlerini kısıtlayarak milli politika takip etmelerini engellemektedir. Dış borçlanma ile ilgili en çarpıcı açıklamayı, Osmanlı Padişahı IV. Murat yapmıştır. Leh Kralının borç isteğine, IV. Murat; *“Para hemen gönderilsin, çünkü bugün borç alan yarın emir alır”* demiştir.¹⁴ Tarihimizde bunun çok örneği vardır. Öncelikle “Düyun-u Umumiye” olayı bu konudaki en büyük deneyimimizdir. Çünkü Osmanlı 1854 yılında aldığı ilk borç ile İngiliz ve Fransız iki yabancı komişere hazinesinin hesaplarını denetleme imkânı tanıyarak egemenlik hakları konusundaki ilk darbeyi yemiştir. Her borç alınışında verilen tavizler ve uygulanacak yaptırımlar ile 1881 yılında “Düyun-u Umumiye” idaresinin kurulmasına gelindiğinde pek çok iş kolu, vergi alanı ve denetim görevi ile birlikte devlet gelirlerinin nerede ise %40'ı bu idareye tahsis edilmiştir. Zaman içinde de Düyun-u Umumiye idaresi devletten bağımsız 5000 çalışanı olan büyük bir organizasyon haline dönüşmüştür¹⁵.

11 Eylül sonrasında IMF'nin tutumundan kaynaklanan değişiklikler de borçlanmanın görünmeyen maliyetlerine örnek verilebilir. 11 Eylül'e gelinceye kadar Türkiye'yi ağır biçimde eleştiren ve o nedenle de 17. stand-by düzenlemesinin son iki diliminin kullanılmasını durduran IMF, 11 Eylül'den

¹³ Prof. Dr. Muhammet AKDİŞ, Türkiye'nin Borç Gelişimi Sorunlar ve Öneriler, Active Dergisi, Sayı: 30, 2003

¹⁴ Ufuk ŞANLI, Borç Kapanı: IMF, Selis Yayınları, İstanbul 2002, s:11

¹⁵ AKDİŞ, a.g.e.

sonra birdenbire Türkiye'nin son derecede başarılı bir program izlediğini ve her türlü desteğe layık olduğunu söylemeye başladı. Ve sonuç olarak 16 milyar dolarlık 18. stand-by düzenlemesini devreye sokuverdi.¹⁶

IMF, Güney Doğu Asya krizinde de ekonomik krizdeki ülkelerden ekonomik krizle veya verilecek kredilerle ilgisi olmayan birtakım isteklerde bulunmuştur. Örneğin, Endonezya ile yapılan pazarlıklarda otomobil ve uçak imalatı projesinden vazgeçilmesi ön şart olarak koşulmuştur.

Yukarıda verilen bütün bu örnekler dış borçların maliyetlerinin görünenden daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu durum, dış borç stoku fazlaca kabarık olan Ülkemiz insanının da geleceğe iyimser bakmasını engellemektedir.

6. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ikiye ayrılmışlardır. Daha sonra 1970 ve 1980'li yıllarda uluslararası sermaye hareketlerindeki serbestleşme sonucunda dünyanın ekonomik globalleşmesi hızlanmıştır. Bu ekonomik globalleşme yüksek enflasyonla yaşayan gelişmekte olan ülkeleri etkileyerek bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan gelişmişlik farkını arttırmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kapatmak için giriştikleri yatırımlarda yurtiçi tasarruf yetersizliği ve dış ödemeler açığı gibi problemlerle karşılaşmış, dolayısıyla da dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmışlardır.

Gelişmekte olan ülkemiz için de durum pek farklı değildir. Yeni sanayileşen bir ekonomiye sahip olan ülkemiz, gerek tasarruf açığı ve gerekse dış ticaret açığı nedeniyle sürekli dış kaynaklara başvurmak zorunda kalmıştır. Bunun neticesinde 1980 yılında 15,7 milyar dolar olan dış borç stokumuz 2006 yılı birinci çeyreği itibariyle 185 milyar doları aşmıştır. Önemli bir borç yükü altında bulunan ülkemiz aldığı borçların anapara ve faizlerini ödemek için tekrar borçlanma yoluna gitmektedir.

Dış borçluluk rasyoları açısından baktığımızda ülkemiz çok borçlu bir ülke konumunda olup yeni yeni orta borçlu bir ülke konumuna geçmektedir. Ancak bunun nedeni dış borç stokumuzdaki bir azalma değildir. Bunun asıl nedeni son yıllarda ihracatımızın artması ve yüksek büyüme rakamlarının gerçekleştirilmesidir. Son zamanlarda sıkça tartışılan konulardan biri olan

¹⁶ Mahfi EĞİLMEZ, ABD ve Küreselleşme-1, www.mahfiegilmez.nom.tr 2002

istihdamsız büyümenin sebeplerinden biri de, iç ve dış borç stokumuzun yüksek olmasıdır. Çünkü kamu gelirlerinin önemli bir bölümü borç anapara geri ödemelerine ve faiz ödemelerinde kullanılmaktadır. Bu da, istihdamı sağlayacak gerekli yatırımların yapılamamasına neden olmaktadır.

Türkiye, cari işlem açıklarını kapatmak ve vadesi gelen dış borçlarını ödemek için borç almaktadır. Bu da borç stokunun sürekli artmasına neden olmaktadır. Bunu önlemek için öncelikle yapılması gereken, cari işlemler açığının kapatılmasıdır. Bunun için ihracat gelirlerini arttırıcı, ithalat giderlerini kısıcı politikaların uygulanması gerekmektedir. Ayrıca turizm gelirlerini arttırmanın yolu aranmalı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları teşvik edilerek ülkeye daha fazla döviz girmesinin yolu sağlanmalıdır.

Günümüzde 185 milyar doları aşan dış borç stokumuz ekonomimiz üzerinde çeşitli ekonomik ve sosyal etkilerin yanında görünmeyen bazı etkilerde de bulunmaktadır. Alındığında ekonomide bir rahatlamayı sağlayan borçlar daha sonra ödenme aşamasında bir takım ekonomik darboğazlara neden olmaktadır. Hele hele alınan borç öncelikli alanlarda ve verimli yatırımlarda kullanılamamışsa, ülkemizde de olduğu gibi, bu borcun kapatılması için tekrar borçlanma yoluna gidilmektedir ki, bu da borçlu ülkeyi bir borç kısır döngüsüne sokmaktadır. Öyle ise, zorunluluk halinde yapılan borçların çok iyi değerlendirilmesine, yani faydasının maliyetinden büyük olmasına gayret edilmesi gerekmektedir. Yani borçlanmadan elde edilen gelirlerin en azından borcun faiz yükünü aşan bir verimlilikte kullanılması esastır¹⁷.

Dolayısı ile ülkemiz ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluşturan borçlanmanın ekonomik ve görünmeyen maliyetlerini asgariye indirmenin yolları düşünülmelidir. Aksi halde sürekli artmakta olan bu dış borç yükü hem mevcut yönetim ve vatandaşlarımız için hem de gelecek nesiller açısından büyük bedeller ödenmesi sonucunu doğurabilecektir.

¹⁷ AKDİŞ, a.g.e.

KAYNAKÇA

- AKDİŞ, Muhammet, Türkiye'nin Borç Gelişimi Sorunlar ve Öneriler Active Dergisi, Yıl: 2003, Sayı:30, www.makalem.com
- BAĞCI, Hamdi, Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin bir Değerlendirme, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları / Ankara 2001
- DERDİYOK, Türkmen, 1980 Sonrası Borçlanma Politikaları, Maliye Dergisi, Yıl: 2001, Sayı: 138.
- EĞİLMEZ, Mahfi, ABD ve Küreselleşme-1, 2002, www.mahfiyegilmez.com.tr
- İNCE, Macit, Maliye Politikası, Olguç Matbaası, Ankara 1980.
- İNCE, Macit, Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi), Seçkin Yay., Ankara, 1996.
- ÖNERTÜRK, Pınar, Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi, Maliye Dergisi, Mart- Nisan 1979.
- SARI, Müslim, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları, TCMB Uzmanlık Tezi, Ankara 2004.
- SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat, 14. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul 2001
- ŞANLI, Ufuk, Borç Kapanı: IMF, Selis Yayınları, İstanbul 2002.
- ŞENEL, T. İlker, Türkiye'de Dış Borçların Artış Sebepleri, Sektörel Dağılımı ve Makroekonomik Etkileri, HTDM Uzmanlık Tezi, Ankara 1994.
- TANDIRCIOĞLU, Haluk, Türkiye'de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı:2, İzmir 2000
- TANRIKULU, K., Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi, DPT Uzmanlık Tezi, ANKARA, Ekim 1983
- ÜNSAL, Hilmi, Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması/ İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı 19, Haziran 2004
- ZERENLER, Muammer, Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 1, 2004
- www.dpt.gov.tr, Temel Ekonomik Göstergeler
- www.hazine.gov.tr, Dış Borç İstatistikleri
- www.hazine.gov.tr, Kamu Borç Yönetimi Raporları